

УДК 347.4

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.4.3>

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ІЗ НЕВИЗНАЧЕНИМ СТРОКОМ

Гуйван Петро Дмитрович,

заслужений юрист України,

докторант

Інституту держави і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України

Ця стаття присвячена актуальному науковому дослідженню проблематики стосовно часу виконання зобов'язань із невизначеним строком та захисту суб'єктивного права вірителя з подібним змістом у разі його порушення. Підкреслюється, що зміст чинного правового інструмента в даній царині, а саме ст. 530 ЦК України, не повністю відповідає загальним засадам цивілістики та надає невизначеності в правозастосуванні. По-перше, правило ч. 2 ст. 530 ЦК України вступає в колізію з правилом ст. 538 ЦК України, яке веде мову про необхідність зустрічного виконання. За наявності двох різних диспозицій можливе різне застосування закону на практиці. Пропонується дати нормативне коригування, зокрема встановивши правило: «При невизначеності строку виконання зустрічних зобов'язань, що виконуються одночасно, виконання першого зобов'язання є одночасно вимогою про виконання зустрічного зобов'язання». Крім того, по-друге, у роботі вказується на значні незручності використання норми ч. 2 ст. 530 у зв'язку з тим, що вона фактично не корелюється з диспозицією ст. 261 ЦК України. Адже другий абзац ч. 5 останньої норми надає неправильне, неконкретне формулювання: «...від часу, коли у кредитора виникає право пред'явити вимогу про виконання зобов'язання». Без надання цій фразі нормативної конкретики щодо того, про яку саме вимогу йдеться – регулятивну чи охоронну, закон набуває недієвого статусу. Автор переконливо доводить, що в разі, коли мова йде про регулятивну вимогу, норма взагалі втрачає певність, бо відразу виникають два паралельно існуючі моменти початку позовної давності, що є правовим абсурдом. У цьому сенсі в статті обґрунтовано критикується теза про можливість «косметичного рихтування» правила, ввівши до нього фразу про необхідність виконання зобов'язання з невизначеним строком протягом розумного строку. Ця опція є неприйнятною з двох підстав: 1) позаяк розумний строк є визначеним, він не може регулювати тривалість невизначеного; 2) запровадження вказівки про розумність часу виконання зобов'язання з невизначеним строком ще більш погіршить практичну ситуацію, бо призведе до виникнення додаткових моментів початку позовної давності за тими ж відносинами. Відтак пропонується єдиний правильний вихід: нормативне запровадження того, що в правилі абзацу 2 частини 5 ст. 261 йдеться про право кредитора пред'явити саме охоронну вимогу про виконання зобов'язання. Нарешті, у роботі приділена увага питанням розширеного тлумачення окремих норм цивільного законодавства національним судочинством. Попри те, що концептуальна необхідність і цьому є, все ж, позаяк у Цивільному кодексі чітко встановлено, що винятки встановлюються виключно законами, дії Верховного Суду в цьому напрямку є протиправними.

Ключові слова: невизначений строк, позовна давність, зустрічне виконання, охоронна вимога.

Guyvan Petro. Peculiarities of fulfilling civil law obligations with an indefinite term

This article is devoted to the current scientific research of the issues related to the time of performance of obligations with an indefinite term and the protection of the subjective right of the creditor with a similar content in case of its violation. It is emphasized that the content of the current legal instrument in this area, namely, Art. 530 of the Civil Code of Ukraine does not fully comply with the general principles of civility and creates uncertainty in law enforcement.

First, the rule of Part 2 of Art. 530 of the Civil Code of Ukraine conflicts with the rule of Art. 538 of the Civil Code of Ukraine, which speaks about the need for counter-execution. In the presence of two different dispositions, different application of the law in practice is possible. It is proposed to make a normative adjustment, in particular, by establishing the rule "in case of uncertainty of the deadline for the fulfillment of counter-obligations that are performed simultaneously, the fulfillment of the first obligation is simultaneously a requirement for the fulfillment of the counter-obligation." In addition, secondly, the paper points out significant inconveniences of using the norm of part 2 of Art. 530 due to the fact that it does not actually correlate with the disposition of Art. 261 of the Civil Code of Ukraine. After all, the second paragraph of part 5 of the last rule provides an incorrect, non-specific wording "from the time when the creditor has the right to demand the fulfillment of the obligation". Without providing this phrase with regulatory specifics as to which requirement it is about - regulatory or protective - the law becomes ineffective. The author convincingly proves that in the case when we are talking about a regulatory requirement, the norm generally loses certainty, because two parallel moments of the beginning of the statute of limitations immediately arise, which is a legal absurdity. In this sense, the article reasonably criticizes the thesis about the possibility of "cosmetic adjustment" of the rule by introducing a phrase about the need to fulfill an obligation with an indefinite period within a reasonable period of time. This option is unacceptable for two reasons. 1) since the reasonable term is defined, it cannot regulate the duration of the indefinite; 2) the introduction of an instruction on the reasonableness of the time of performance of an obligation with an indefinite term will worsen the practical situation even more, because it will lead to the emergence of additional moments of the beginning of the statute of limitations for the same relationship. Therefore, the only correct way out is proposed: the normative introduction of what is stated in the rule of paragraph 2 of part 5 of Art. 261 refers to the creditor's right to present a protective demand for the fulfillment of an obligation. Finally, the work pays attention to the issue of extended interpretation of certain norms of civil legislation by the national judiciary. Despite the fact that there is a conceptual necessity for this, nevertheless, since the Civil Code clearly establishes that exceptions are established exclusively by laws, the actions of the Supreme Court in this direction are illegal.

Key words: *indefinite term, statute of limitations, counter-execution, security claim.*

Зобов'язання, як правило, виконуються шляхом вчинення активних дій боржника. Втім, ст. 509 ЦКУ вказує і на можливість вимагання від нього пасивної поведінки як належної. Це характерно, зокрема, для відносин, у яких право вірителя реалізується через його власні активні дії. Досить часто, коли в договорі не встановлюється строк виконання того чи іншого обов'язку, і є всі підстави вважати даний строк невизначеним, це ще зовсім не означає, що для виконання потрібно задіяти механізм, передбачений у ст. 530 ЦКУ, саме шляхом надсилання боржникові відповідної вимоги, про що вказувалося в літературі. Справа в тому, що в більшості цивільно-правових угод зобов'язання контрагентів мають зустрічний характер, і їхнє виконання регулюється загальним правилом ч. 2 ст. 538 ЦКУ: при зустрічному виконанні зобов'язань сторони повинні виконувати свої обов'язки одночасно, якщо інше не встановлено договором, актами цивільного законодавства, не впливає з суті зобов'язання або звичаїв ділового обороту.

Якщо невиконання настало вже після початку вчинення дій, що становлять предмет виконання, коли одна зі сторін здійснила повністю або частково виконання, не отримавши від контрагента зустрічного надання, то юридичний зв'язок між сторонами взаємного зобов'язання не втрачається. У силу необхідності відновлення еквівалентності в стосунках зобов'язальні правовідносини перетворюються на правовідносини з відшкодування безпідставного збагачення, яке виникає на стороні боржника, який отримав від кредитора виконання та не надав, у свою чергу, зустрічне задоволення [1, с. 416]. Дане правило характерне для більшості випадків купівлі-продажу товару, договорів щодо надання послуг тощо. Наприклад, продавець зобов'язаний передати товар покупцеві, у той же час останній має зустрічний обов'язок сплатити кошти, і ці обов'язки за відсутності інших застережень повинні виконуватися одночасно.

Таким чином, виконання однією зі сторін свого обов'язку автоматично призводить до настання обов'язку здійснити зустрічне

виконання. Але, якщо учасники в договорі все ж не вказали строку виконання хоча б одного із зустрічних обов'язків, ці зобов'язання слід кваліфікувати як такі, що не мають визначеного строку виконання. У такому разі логіка застосування передбаченого статтею 539 ЦКУ інструментарію полягатиме в тому, що виконання першого обов'язку, яке може відбутися в будь-який час на вимогу контрагента, одночасно вважатиметься і вимогою зустрічного виконання. Відтак, якщо інше не встановлено для даного правовідношення, боржнику за другим зобов'язанням надається семиденний пільговий період для виконання. Відповідно обов'язок вважатиметься простроченим, і позовна давність почне свій перебіг лише після закінчення даного пільгового строку, а не відразу після першого зустрічного виконання, як прийнято вважати [2, с. 65].

Втім, слід зазначити, що в цивільному законодавстві України спостерігається певна колізія між нормою, котра передбачає одночасне виконання зустрічних зобов'язань (ст. 538 ЦКУ), та нормою, згідно з якою при невизначеності строку виконання має бути здійснене в семиденний період від дня заявлення вимоги кредитора (ст. 530 ЦКУ). При всій своїй, здавалося б, несуттєвості така колізія з урахуванням різного правозастосування може призвести до негативних наслідків. Скажімо, у договорі купівлі-продажу не вказані строки його виконання, а покупець сплатив кошти 10 квітня. Якщо вважати, що обов'язок передати річ виникне одночасно з виконанням грошового обов'язку (тобто, якщо застосовувати правило ст. 538 ЦКУ), то при простроченні даного зобов'язання, уже починаючи з 11 квітня, покупець може пред'являти позовні вимоги, наприклад, стосовно відшкодування нанесених йому збитків. Якщо ж керуватися положенням ст. 539 ЦКУ, вважаючи оплату коштів одночасно вимогою про виконання обов'язку з невизначеним строком, то право на позов у покупця виникне після закінчення семиденного строку. У літературі були висловлені думки на користь першого варіанту [3, с. 98].

На наше переконання, подібна колізія має вирішуватися на користь правила про виконання зобов'язання, строк якого

не визначений чи визначений моментом вимоги. Це цілком логічно, бо за будь-яких умов боржник повинен мати час для виконання обов'язку після того, як він про необхідність такого виконання дізнався¹. Це безпосередньо витікає з принципів добросовісності, розумності та справедливості реалізації цивільно-правових відносин як загальних засад цивільного законодавства (ч. 6) ст. 3 ЦКУ). Положення ж закону про одночасність виконання зустрічних зобов'язань має застосовуватися до випадків, коли строк однієї з відповідних дій є визначеним.

Разом із тим описана вище законодавча колізія сьогодні існує, і з цим треба рахуватися. Це означає, що можуть мати місце і різні практичні підходи до її врегулювання, у тому числі на рівні судового правозастосування. Найліпшим виходом із такої ситуації було б уточнення тексту чинних актів. Наприклад, статтю 530 ЦКУ можна доповнити частиною третьою такого змісту: *«За невизначеності строку виконання зустрічних зобов'язань, що виконуються одночасно, виконання першого зобов'язання є одночасно вимогою про виконання зустрічного зобов'язання»*.

Дана теза має серйозне значення при практичному застосуванні відповідного інструментарію. Наприклад, при регулюванні відносин позики або позички. Дійсно, настання чи сплив будь-якого строку в цивільному праві має значення лиш остільки, оскільки з цим пов'язаний темпоральний обсяг матеріального правовідношення. Цілком логічно, що регулятивний обов'язок користувача повернути річ виникає відразу після пред'явлення йому вимоги позикодавцем. Разом із тим з аналізу ст. 530 ЦКУ отримуємо ще один висновок: цей строк визначає також кінцевий термін регулятивного обов'язку боржника виконати зобов'язання, тобто вчинити певну поведінку, яка б відповідала змістові пред'явленої вимоги.

Строк виконання настає відразу після пред'явлення вимоги, отже, і відповідне право вимагати виконання та обов'язок його здійснити починаються відразу після отримання боржником такої вимоги. Скажімо, належним буде виконання обов'язку

¹ Звичайно, крім випадків, коли негайне виконання передбачено для даного зобов'язання чи витікає з його змісту.

о 18-й годині, якщо вимога була заявлена о 17-й годині того ж дня. Але обчислюватися період виконання має за тими правилами, які стосуються порядку обчислення матеріальних строків. Якщо строк визначається днями чи місяцями, його обчислення почнеться від початку наступного дня, якщо – годинами, обчислення вестиметься з наступної після вимоги години і т. д. Навіть коли, виходячи з сутності відношення, виконання на вимогу кредитора повинне здійснитися негайно, воно все ж матиме практичну тривалість. Тож поняття «негайно» слід розуміти як негайний після вимоги початок виконання. Виконання обов'язку боржником має здійснитися до закінчення даного так званого пільгового періоду. Вказане правило, зокрема, притаманне для виконання грошових зобов'язань, коли строк не встановлено в договорі [4, с. 4].

У науковій літературі з даного приводу доводилося чути обґрунтування, що у випадку, коли зобов'язання не передбачає строк його виконання або не містить умов, які дозволяють визначити даний період, воно має бути виконано в *розумний строк*. Неважко переконатися, що подібний підхід ще більше, ніж нинішній чинний нормативний матеріал, ускладнює визначення моменту, коли право кредитора за зобов'язанням із невстановленим строком стає порушеним, і в нього виникає право на позов (починається позовна давність). Оскільки вказане правило практично не відрізняється від ч. 5 ст. 261 ЦКУ, а лише моделює її приписи під певну ситуацію, початок перебігу давнісного строку за вимогами з такого зобов'язання теж починається від моменту, коли у вірителя з'являється право пред'явити вимогу. Про яку вимогу йдеться в даному випадку? Якщо про регулятивну вимогу в межах дії строкового (із розумним строком) зобов'язання, то приходимо до неправильного результату: право на домагання виникає ще до порушення. Такий же наслідок буде і в разі, якщо поняття «вимога» розуміти як *регулятивне* повноваження кредитора після закінчення розумного строку.

Тож, конструюючи подібний юридичний механізм, не можна не побачити протиріччя між встановленим статтею 530 ЦК України часом виконання обов'язку, коли

строк не визначений, та моментом виникнення позовного домагання, обумовленим статтею 261 ЦК України. Більшість учених сходиться на тому, що в кредитора не з'являється право на позов до боржника відразу після виникнення зобов'язання, бо останній мусить виконати такий обов'язок у розумний строк. Тож, може, закон каже про охоронну позовну вимогу, яка починається від закінчення розумного строку? Знову не можемо підтримати цю тезу. Вона могла бути цілком доречною, якби не особливості юридичної побудови коментованого інструментарію.

По-перше, якби такий підхід передбачався, то правова норма виглядала б досить алогічно: право на позов (позовну вимогу) з'являється від моменту, коли в кредитора виникає право на цю ж вимогу. Крім того, оскільки розумний строк є визначеним, початок давнісного перебігу за вимогами із зобов'язань із таким строком уже врегульований у першому реченні ч. 2 ст. 530 ЦК України – від закінчення строку виконання². Нарешті, недієвою та громіздкою виглядає конструкція, коли після закінчення розумного строку починається охоронне правовідношення, у той же час регулятивне припиняється до пред'явлення вимоги про виконання і з'являється знову на визначений строк після такої вимоги. Отже, таке тлумачення не вичерпує протиріч, вказаних вище, лише дещо трансформує їх. Законодавець, за всіма засадами цивілістики, мусить пов'язати початок домагання з простроченням виконання в розумний строк, і це зрозуміло з тексту правової норми, але, повторимо, позаяк «розумний» строк відноситься до категорії визначених, його віднесення до чинників, що впливають на тривалість невизначеного строку, є неправильним по суті явищем, і цілком доречно, що законодавець такої помилки не зробив.

Бо, коли б був застосований коментований юридичний механізм, невизначеність стосовно початку права на позов у зв'язку

²Та навіть якщо уявити, що закон каже про початок позовної давності саме від появи в кредитора права на позовну вимогу (від закінчення розумного строку), то абсолютно неприродним виглядає існування регулятивного права пред'явити вимогу до боржника про виконання обов'язку протягом семи днів у той час, коли за цим же зобов'язанням щодо своєчасного виконання вже почалася чи навіть спливла позовна давність.

з порушенням регулятивного права його носія була б ще більшою, ніж у сучасному українському правовому середовищі. Можливим початком перебігу позовної давності можна було б вважати не конкретний для кожної ситуації термін, а цілу їх низку: а) момент виникнення в кредитора права на регулятивну вимогу (від укладення правочину); б) момент виникнення в кредитора охоронного права (від закінчення розумного строку); в) момент виникнення в кредитора регулятивного права пред'явити в будь-який час вимогу про виконання (теж від закінчення розумного строку); г) момент закінчення пільгового (семиденного або іншого) строку. Наявність стількох давнісних перебігів за одним зобов'язанням є очевидно недоцільною. Причому за певних обставин вони можуть протікати не один за одним, а паралельно, позаяк закон не встановлює підстав для їхнього дострокового припинення. І такий спосіб призвів би не до унормування практичних взаємодій, а до хаосу в матеріальному обороті.

За загальним правилом, давнісний строк починає свій перебіг після порушення з урахуванням факту його усвідомлення праволодільцем. Із вказаних вище підстав даним умовам відповідають тільки ті початкові терміни давнісного перебігу, які вказані в пунктах б) і г). Повторимо, дуже непереконливо виглядає тлумачення, що саме охоронну позовну вимогу має на увазі закон у фразі «від дня, коли в кредитора виникає право пред'явити вимогу про виконання зобов'язання». Та навіть якщо дуже постаратися та прийняти таке пояснення, все одно, із правової точки зору, ніяк не можна обґрунтувати існування двох окремих перебігів позовної давності за одними й тими ж вимогами: перший – після закінчення розумного строку, другий – після пред'явлення вимоги або закінчення пільгового строку. Безумовно, лише внесення корективів до коментованої норми надасть їй прийнятності й визначеності та сприятиме однозначному правозастосуванню. Тож цей варіант ще більш недоречний, ніж той, що нині діє в українському цивільному праві.

Отже, чинний правовий механізм, що регулює як час виконання обов'язку при невизначеності строку, так і момент

виникнення охоронного повноваження при прострочці такого виконання, не можна назвати адекватним. Можна припустити, що саме задля вирішення даної непростой проблеми законодавець пішов на спеціальну зміну загального правила про початок позовної давності для коментованих відносин, встановивши її початковий момент не від правопорушення, а від виникнення зобов'язання. Адже українське цивільне законодавство (п. 8 ст. 261 ЦКУ) прямо передбачає початок перебігу позовної давності не тільки з часу, коли особа дізналася чи могла дізнатися про порушення свого права, а і з іншого моменту. Щоправда, вказана норма не встановлює на пряму можливість початку строку для захисту порушеного права до настання самого порушення. Мова лише йде про потенційність виключень із загального правила про початок перебігу позовної давності. Зміст таких виключень має формулюватися актами цивільного законодавства, про що і вказано в коментованій статті. Але сама наявність можливості подальшого законодавчого запровадження інших, ніж встановлені загальним правилом, моментів початку перебігу давності надає змогу більш гнучко реагувати на практичну появу нестандартних ситуацій у сфері цивільного обігу та надати їм певне правове обґрунтування. Тим більше, що приклад такої нетипової ситуації, що межує з правовою невизначеністю, нами щойно розглянутий.

Грамотичний аналіз ч. 8 ст. 261 ЦКУ, на жаль, не дозволяє тлумачити термін «виключення із загального правила про початок перебігу позовної давності» звужено. Мовляв, вказані виключення можливі лише для встановлення інших моментів початку перебігу позовної давності *після порушення* цивільного права. Про це свідчить реально існуючі правила в нашому законодавстві, такі, як, скажімо, за вимогами щодо неналежної якості роботи (частина 1 статті 863 ЦКУ), коли цей перебіг пов'язується з моментом прийняття роботи замовником незалежно від того, коли виник недолік, і чи довідалася про це повноважна особа. Немає підстав вважати, що вказана диспозиція зводиться виключно до таких випадків, тож, у принципі, вона не виключає можливості

встановлення в правовому акті початку перебігу позовної давності до самого порушення права. Отже, постає питання: чи відповідає сутності конкретних відносин спеціальне по відношенню до загального правило ч. 5 ст. 261 ЦКУ про перебіг позовної давності від початку правовідношення з невизначеним строком? Мусимо на нього відповісти негативно. Такий підхід категорично суперечить самій сутності матеріального права на позов, тривалість якого і визначає позовна давність. Отже, якщо і розглядати правило, викладене в ч. 5 ст. 261 ЦКУ, як спеціальне, то в будь-якому разі слід його змінити, надавши йому загальнозастосовуваних рис, яких у нинішній редакції бракує.

Загальні засади щодо поширення механізму задоволення охоронно-правових вимог на всі матеріальні цивільні відносини стосуються також і тих із них, які на момент укладення не мали визначеного строку виконання. Винятки з такого правила встановлені виключно в цивільному законі. Прийнято вважати, що зазначений перелік, встановлений у коментованій статті 268 Цивільного кодексу, є вичерпним [5, с. 896–905]. Утім, таке твердження є справедливим лише стосовно суто цивільних домагань. Разом із тим випадки, коли вимоги про захист порушеного права в судовому порядку не підлягають задоволенню, можуть передбачатися й іншими актами як цивільно-правового, так і відмінного галузевого регулювання в разі, якщо захист суб'єктивного права від правопорушення, що витікає з відповідних відносин, має позовну форму. Приміром, стаття 238 КЗпП України зазначає, що вимоги про виплату працівникові належних йому сум мають задовольнятися судом без обмеження будь-яким строком. І хоча в даній нормі не йдеться про період, протягом якого особа вправі звернутися до суду за захистом, а лише про тривалість самої вимоги, зрозуміло, що ці проміжки часу взаємопов'язані. Тому не викликає сумнівів той факт, що мова йде саме про незастосування давності до означених вимог [6, с. 828].

Про непоширення давнісного правового інституту на сімейні відносини прописано в ст. 20 СКУ.

Утім, випадки, коли до певних охоронно-правових вимог позовна давність не застосовується, повторимо, можуть визначатися **виключно законами** (ч. 2 ст. 268 ЦК України). Їх не вправі встановлювати в підзаконних актах, а тим більше в правозастосовних документах. Тож такою, що не відповідає законодавству України, слід визнати позицію Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ, згідно з якою, враховуючи, що за загальним правилом особа, яка здійснила або здійснює самочинне будівництво нерухомого майна, не набуває права власності на нього, строк позовної давності на вимоги про проведення перебудови самочинно збудованого чи такого, що будується, житлового будинку, прибудови до нього, будівлі, споруди чи іншого нерухомого майна, а також про знесення таких об'єктів не вважається пропущеним **незалежно від тривалості часу**, який минув після закінчення чи початку будівництва [6]. Також критично слід оцінити позицію Верховного Суду про незастосування позовної давності до негативних вимог: *«До позовів про усунення перешкод у здійсненні права користування та розпорядження майном позовна давність не застосовується, оскільки негативний позов може бути пред'явлений позивачем доти, поки існує відповідне правопорушення»* [7]. Цивільний кодекс чітко вказує, що позаяк конкретна вимога не міститься в ст. 268 цього документа або в іншому законі, позовна давність мусить застосовуватися за загальним правилом. Встановлюючи інші правила, чи є суд, навіть вищий, тим органом, що може приймати закони України? Звісно, ні. Але ж, як бачимо, приймає. І більше того, подібна позиція вищого судового органу, що напругу суперечить ст. 268 ЦК України, широко застосовується у вітчизняному судівництві [8]. Може, від того, що законодавець відверто ігнорує свої обов'язки, а суд ними постійно зловживає, і впливають усі наші негаразди в юридичній площині?

ЛІТЕРАТУРА:

1. Буцан М.С. Виконання зобов'язань в сучасному цивільному праві. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 414–417.
2. Святогор О. Окремі нюанси позовної давності. *Бізнес (Бухгалтерія)*. 2002. № 47. С. 65.
3. Бугрім М. Договір поставки з невизначеним строком оплати: коли платити? *Бізнес (Бухгалтерія)*. 2003. № 48. С. 98.
4. Гуйван П.Д. Темпоральні аспекти виконання грошового зобов'язання та застосування відповідальності за його порушення. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 1. С. 3–7.
5. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України : у 4 т. / А.Г. Ярема, В.Я. Карабань, В.В. Кривенко, В.Г. Ротань. Київ : АСК, 2004. Т. 1. 928 с.
6. Стичинський Б.С., Зуб І.В., Ротань В.Г. Науково-практичний коментар до законодавства України про працю. Четверте видання, доповнене та перероблене. Київ : А.С.К, 2003. 1024 с.
7. Постанова пленуму ВССУ з питань розгляду цивільних та кримінальних справ від 30.03.2012 р. № 6. URL: <http://news.dtkk.ua/ua/law/inspections/17904>
8. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 11 серпня 2020 року в рамках справи № 296/5460/17. URL: <https://blog.liga.net/user/emorozov/article/37729>
9. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 29 вересня 2020 року у справі № 648/533/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91932932>
10. Рішення Заводського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 27 січня 2020 року у справі № 208/3589/15-ц. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/87151994>